

A Halotti Beszéd szerzője és kora.

A ki valamely kelt nélkül maradt középkori irodalmi emlék korát és keletkezésének körülményeit akarja megállapítani, annak okvetlenül figyelembe kell vennie az időnként változó helyesírási sajátságokat is. Az eddigi kutatók nem szívesen, vagy csak utolsó esetben nyultak az így kínálkozó fogódzók után. Ez nem is csoda, ha meggondoljuk, hogy a hangzók jelölésének zürzavarában csak az a türelmes Polonius bír valamely rendszert fölfedezni, a ki szem előtt tudja tartani, hogy egyidejűleg igen eltérően ír a hagyományokhoz ragaszkodó öreg és az újabb befolyások alatt álló fiatal, a külföldön iskolázott, királyi kancellárián alkalmazott világi pap és a hazai monostorok czelláiban másoló barát, vagy a vidéki hiteles helyek notáriusa; a ki szem előtt tudja tartani továbbá azt is, hogy a másolat nem mindig egyforma, mert van szolgai utánzat és ujító átírás, van tökéletes átírás és olyan félbeli is, mely az érthetlenné vált szókat, hangjelzéseket átveszi, vagy pedig a fölismerhetlenségig eltorzítja. A régi oklevelek hivatalos átírói, mivel a latin szöveg magyar személyneveinek és helyneveinek minden újabb esetben jogi jelentősége volt, az egykorú helyesírást tőlük telhető pontossággal alkalmazták. A könyvmásoló viszont a dolog könnyebb végét fogta s a betüzött szöveg értelmével nem törődött sokat. Középkori krónikáinkban a nevek írásmódja azért változik annyiszor, mert azok, akik időnként kibővítették, vagy több szövegből összerótták, mindig elfelejtették az átvett régi szöveg ódonságait fölfrissíteni. A mit pedig a tudós szerzők és a léha compilerok elmulasztottak, azt ugyan a szegény másoló, kit a szöveg értelme helyett inkább csak a betűk szépsége és sokasága érdekelt, nem pótolta soha.

Ha nem csalódom, a középkori magyar helyesírásnak eddigelé az ANONYMUS-irodalomban volt a legkényesebb szerepe. A titokzatos kútfő egyetlen kódexe az 1203 körül készült eredetinek csak késői, XIII. századvégi vagy XIV. századeleji másolata ugyan, de mint ilyen annyira hű, hogy a benne előforduló nevek jellemzetes írásmódjából bátran lehet a szerző korára is következtetést vonnunk. Ezt a szempontot először

KATONA ISTVÁN fedezte fel, midőn a *Sunad* (Csunád, Csanád) név jelzéséből azt következtette, hogy a szerzőnek már csak azért is IV. BÉLA kora előtt kellett élnie, mivel az idézett név a XII. század végétől fogva állandóan *Cenad*, *Canad* és *Chenad* alakban fordul elő. Hogy ANONYMUS a *cs* mássalhangzót egyebütt is *s*-sel jelzi, később CORNIDES mutatta ki; de a jelenség korhatározó erejét még az iménti sikerült példa daczára sem tudta észrevenni. A hetvenes évek végén MÁTYÁS FLÓRIÁN szintén ebben az irányban kutatott s a mássalhangzók jelöléséből ő is azt olvasta ki, hogy a szerző csakis III. BÉLA (+ 1196.) jegyzője lehetett. E fejtegetései azonban kiadatlanok maradtak, sőt MARCZALI HENRIK közbejött támadása miatt az ANONYMUS-kiadás kitünő függelékében sem hagytak nyomot. Pedig az ellenfél kifogása ezuttal épen nem elriasztó, mert a garamszentbenedeki apátság 1075-iki alapító-leveléből idézett *Csernigrad* súlylallyal egyáltalán nem bír; ez a hangjelzés ugyanis nem az elveszett eredeti szövegből, hanem egy másodkézből vett és 1217-iki átíratnak hazudott XIII. századi hamisítványból származik. Ebben pedig nem is *Csernigrad*, hanem *cernigradenses* olvasható. Tévesen felhozott példa az is, hogy az 1358-ban irt Bécsi Képes Krónika GÉZA vezér nevét *Geicha*-nak, a királyét pedig *Geisa*-nak írja. Téves pedig azért, mert a királyról szóló rész közelkorú, vagy legalább is SZENT LÁSZLÓ király kanonizációja előtti, míg a vezér korát tárgyaló rész jóval későbbi keletű.

A hálátlannak ismert tárgyat MÁTYÁS FLÓRIÁN könyvének megjelenésével egyidejűleg NAGY GÉZA karoita újból fel és kimutatta, hogy az 1200—1235 közt keletkezett oklevelekben *Sunad* neve *s*-sel 1-szer, *ch*-vel 37-szer, *Zobolsué* *s*-sel 2-szer, *ch*-vel 11-szer, *Bulsué* *s*-sel 11-szer, *ch*-vel 14-szer fordul elő. Később az arány még jobban megváltozik, mert 1235 után *Szabolcs* nevét még 39-szer, *Csákét* pedig 80-szor találta meg, és csak 5 esetben volt a *ch* helyén más betű. Ma a sok index és újabb oklevéltár még inkább megkönnyebíti az eligazodást; de a belőlük kivonható tanulság ezután sem fogja tetemesen megváltoztatni a fenti arányszámokat. Sőt a többi nevek helyesírásának megfigyelésével sem bizonyíthatunk mást, mint azt, hogy az *s*-es jelzés a XIII. század első évtizedében rohamosan kiszorul és hogy helyét az a szintén régi *ch*-s változat foglalja el, mely az előző század második felében egy erőtlen társával, a *c*-s változattal még eredménytelenül versenyzett vele.

Igy tehát a helyesírás terén beállott változás is világosan azt bizonyítja, hogy ANONYMUS, a ki Konstantinápoly 1204-ben történt bevételéről és a vele kapcsolatos változásokról már semmit sem tudott, krónikájában a vele egykorú öregebb írástudók módjára még azt a helyesírást alkalmazta, a melyet nálunk az előző század második felében lehetett utoljára zavartalanul elsajátítani.

Ha most ugyanebből a szempontból a közelkorú Halotti Beszédet is vizsgálat alá fogjuk, mit találunk? Azt, hogy benne ép a *cs* mássalhangzó jelzésénél van feltűnő ingadozás. Először *gimilicitul* és *gimilce* olvasható, nyomban utána *gimils*, *gimilstul*, *gimilsben*, *gimilsnec*, ezek után pedig *bulsassa*, *bulsassa* és *keassatuc* következik. Ezek közül egyik sem szerepel nála önálló betű gyanánt. A *c* az előforduló esetben a mai jelzésére (*timnucebelevl*), máskor ismét a szó végén és a szó közepén előforduló *k* jelzésére szolgál. A szó elején csak egyszer (*cuzicun*) fordul elő, máskor mindig *k* helyettesíti. Az *s* a kódex latin helyesírásától eltérőleg egyedül a magyar *s*-nek lett állandó jegye. *Sz*-et csak egyszer jelent (*milostben*) *s* ekkor is a *t*-vel való latinos ligatura idézte elő. Hasonlóképp az *sc*-nek három esetben (*achscin*, *scine*, *scegin*) szintén *sz* jelentése van. Végül megemlítjük, hogy az *sz* hangnak még két jegye van: az *sz* és a *z*, mely utóbbival egyébként a *z* hang is állandóan jelöltetik.

Ennek a sajátságos zavarnak igen érdekes jelentősége van, mert belőle világosan megtudható, hogy a kódex írója a magyar szöveg egyetlen lapján kétségbeesetten kísérletezett. Ez pedig, a másolatok természetét ismerve, egész határozottsággal azt jelenti, hogy a tudós könyvkészítő ezúttal nem másolt, hanem eredetét fogalmazott. Lefordította azt a bőbeszédű latin oratiót, mely nyomban a magyar szöveg után következik *s* a melyet eddig a tömör magyar beszéd paraphrasisának szoktak tekinteni. A Halotti Beszéd tehát nem volt kézzől-kézre adott régi minta, hanem egy új individuális mű, a latin norma magyar észjárásra valló szűkszavú átdolgozása.

E föltevésnek van más egyéb meggyőző bizonyítéka is. Az első, ha nem is a legerősebb, lehet mindjárt az a körülmény, hogy abban a másik XIII. századi magyar missaléban, melyet FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ Németujvárott fölfedezett, szintén vannak latin, még pedig magyar vonatkozású latin oratiók, de nincs magyar szöveg. Sokkal fontosabb bizonyíték ennél az, hogy a Halotti Beszédben a másolásnak legcsekélyebb nyoma sem maradt. Mert ha volna, akkor ez fölöslegessé tette volna a nehéz utánjárással és fejtöréssel járó kísérletezést. A másoló egyszerűen leírta volna, a mit a mintában talált, és akkor mi most nem olyan helyesírási sajátságokat fejtegetnénk, a melyeknek minden íze a XIII. század első évtizedére vall, hanem régebbieket. Ha a beszéd csak egy emberöltővel készült volna korábban, akkor benne ANONYMUS helyesírása hagyott volna nyomot, és akkor a *cs* hangot mindig *s*, az *sz* hangot pedig állandóan *z* jelölné. Elavulásra a szolgálai vagy szerényebb tehetségű másoló sohasem szokott tekintettel lenni. Ezért maradt meg ANONYMUS ódon helyesírása egy száz évvel későbbi kéziratban, s ezért van

annyi archaismusuk a többi krónikák késői keletű kódexeinek is. Sőt a pannonhalmi könyvtár XIII. századi Liber Ruberében az látható, hogy a tömeges oklevélmásolásnál néha még a régi oklevelek palaeographiai sajátosságai is megmaradtak.

A kísérletezés valódi jelentőségénél maradván, okvetlenül figyelembe kell vennünk, hogy (mondjuk ezután így) a szerző a *cs* hang jelölésére egyetlen esetben sem alkalmazta a sikerrel hódító *ch* jegyet. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a konyhalatinság ez idegenszerű kettős betűjét a magyar kemény *h* hang jelzésére akarta felhasználni. Mivel a legtöbb esetben tényleg *ch* jegyet alkalmaz (*chomuv*, *chollat*, *mulchotia* stb.), tudósaink sokáig azt hitték s részben még ma is hiszik, hogy itt egy kiveszett régi χ hanggal van dolgunk.*) Pedig egyáltalán nincs, mert a szerző itt ismét csak a helyesírással kísérletezett. Hogy a XII. századi gyakorlattal be nem érte. annak tulajdonítható, mert e században a párisi egyetem francziás hangjelzése ép a *h* betű helyesírási értékét zavarta meg. Jellemző példákat erre ismét a közelkorú ANONYMUS nyújt. Nála ugyanis 1203-ban még *anelare*, *ermelinas*, *habundantes*, *habundabat*, *Hoto*, *hismahelite*, *Hung* és *Hunguari* olvasható *anelare*, *hermelinas*, *abundantes*, *abundabat*, *Oto*, *ismaelite*, *Ung* és *Unguari* helyett. A támadható bajok ellensúlyozására szolgált aztán a *ch* jegy, melyet leginkább ott alkalmaztak, a hol a hangok egybefolyásától lehetett tartani (*nichi*, *nichil*, *nichilominus*, etc.). Mivel a magyar *h* hangtani értéke szintén veszélyeztetve lett volna, a figyelmes szerző ugyancsak azt a kisegítő *ch* jegyet volt kénytelen segítségül hívni, a mely az adott körülmények közt annyira keménynek tetszett, hogy vele a *turchucat*, *zumtuchel* és *iochtotnia k-ját* is jelezni lehetett. Ennek a törekvésnek pedig korhatározó értéke van. Mert elképzelhető-e ilyen gyökeresen újító kísérlet akkor, midőn ezt a jegyet a magyar *cs* hangzó jelölésére a II. ANDRÁS- és IV. BÉLA-kori helyesírás már végleg lefoglalta? Bizonyára nem. Erre csakis olyan író vállalkozhatott, a ki a betűvetés szeszélyesen változó szabályaival a XII. század végén ismerkedett meg, tudását pedig a XIII. század elején, vagyis akkor érvényesítette, midőn a *cs* régi jelzése már megingott, újabb jelzésére nézve pedig még nem történt végleges megállapodás.

Ha ez a megfigyelés igaz, akkor a kódexben lévő néhány chronologiai adatnak is mellette kell bizonyítani. Ezekről az adatokról FEJÉR-PATAKY LÁSZLÓ és BÉKESI EMIL értekezett behatóan. Az első tudós kutató abból, hogy a kódex király-lajstroma az utolsó helyen említett II. And-

*) E felfogás ellen JANCSÓ BENEDEK emelt szót a Középkorai Szemle 1882. évf. 40—50. l.

rást hat éves, azaz 1210-iki, uralkodónak mondja, egyik ifjúkori értekezésében hajlandó azt következtetni, hogy «a Halotti Beszédnek sem lehetett az 1210. év előtt kelnie». ¹⁾ A másik tudós viszont abból, hogy az említett bejegyzés tőszomszédságában olvasható egy másik, mely a deáki egyház 1228-iki fölszenteléséről mint egykoru eseményről tesz említést, azt következteti, hogy a romjaiból fölépített egyház birtokában lévő kódex «nem sokkal 1228 előtt iratott». ²⁾

A két nagyfontosságú adatnak tényleg korhatározó értéke van, csakhogy egészen más értelemben. Az idézett kutatók ugyanis nem vették tekintetbe, illetve nem jól figyelték meg azt, hogy a két adat a kódex írójától, vagy a későbbi tulajdonosoktól származik-e. Pedig a pontos vizsgálat bárkit meggyőzhet arról, hogy a gyűjtéletes kötet törzsöke, a nagy missale s a benne foglalt Halotti Beszéd, továbbá a kérdéses királylajstrom és a deáki egyházra vonatkozó terjedelmes adat három, egymástól élesen megkülönböztethető kézírásra vall. Azon a lapon, a melyen a háromféle kézírás együtt szemlélhető, az alapszöveget a missale írója szolgáltatta. E lap tudniillik abból a nagyobbik husvétmutató táblából való, a mely 1151-el kezdve minden évet felsorol 1300-ig, de a septuagesima vasárnapok vörös festékkel írt első rovata csak 1183-tól 1297-ig, a husvétok második rovata pedig ugyancsak 1183-tól 1282-ig tünteti fel az ünnepnapokat. Elül tehát az első lap nagy részét elfoglaló két rovat eredetileg üresen hagyatott. A második szélesebb rovatba jegyezte aztán valaki bele a királylajstromot, melynek II. András uralkodására vonatkozó állítása pontosan megjelöli az utólagos bejegyzés keltét, vagyis az 1210-ik évet. Annak a második bejegyzőnek, a ki 1228-ban a deáki egyház fölszentelését akarta megörökíteni, a szűkebbik első rovat állott rendelkezésére. Mivel ugyancsak ő volt az, a ki a deákiival szomszédos Sukarpozsonyi várjobbágy halálát s feleségének 1241-iki elfogatását is följegyezte, azt kell következtetnünk, hogy a második bejegyző deáki pap volt s hogy a kódex hosszabb ideig volt a deáki egyház tulajdona. Hogy mikor kerülhetett ide, nem állapítható meg; de az 1210-iki első bejegyzésből világosan látjuk, hogy ez időtájt már nem a kódex-író tulajdona volt.

Ha ezen a nyomon tovább kutatunk, még más egyebet is meg tudhatunk. A husvétai tábla második lapján, a szűk lapszálen szintén van két följegyzés: az 1192. évnél «Eleuacio S. Ladizlay», az 1203-iknál pedig «Monasterium S. Johannis b. comburitur». Mivel a betűk jellege itt egészen a tábla másolójára vall, azt hihetjük, hogy a missalet kiegészít

¹⁾ FEJÉRPATAKY: Vallásirodalom az Árpádok alatt. Figyelő, 1877. III. köt. 97. l.

²⁾ BÉKESI: A Halotti Beszéd kora és hazája. U. o. 326. l.

szító naptári rész, melyet írója az ünnepek jelzésének kezdetéből következtetve, 1183 körül másolhatott egy régebbi 1151-en kezdődő példányról le, 1203-ban még az első tulajdonos birtokában volt. Ugyancsak tőle származik a missalehoz csatolt szűkszavú Évkönyv a (Pozsonyi Kis-Krónika) is, mely — az utolsó lap kopásából ítélve — valamikor a kötet befejező része lehetett. Bennünket ezuttal csak az Annales vége, érdekel. Az országos események benne az 1186. és 1187. éveknél érnek véget. A rendelkezésre álló utolsó lap beosztásából és az évszámok elvételéből világosan láthatni, hogy itt még másolással van dolgunk. Utána már csupa aprólékosság következik (Dezső apát lefokoztatása 1195-ben, egy Buda nevű pap halála 1199-ben, Dániel pap fölszentelése 1200-ban), a mi mind a másoló utólagos pótlására vall. Ilyen pótlás a legutolsó is, mely arról emlékszik meg, hogy 1203-ban «*Monasterium Johannis B. comburitur iuxta Bulduam situm*». Ugyanez, bár a hely megjelölése nélkül említettett már a husvéti táblában is. Mivel tehát az Évkönyv írása egyenletes, míg a husvéti tábla két marginálisa az alapszövegtől is, és egymástól is elütő, azt kell jó okkal hinnünk, hogy az Évkönyv készült több, azaz a husvéti tábla 1203. évi egykorú bejegyzése után. Sőt mivel ez után az évszám után még csak hét puszta maradt szám, 1204—1209 és a záradékul hozzáadott 1300 (MCCC, a mi tollhiba is lehet MCCX helyett) olvasható, mást egyáltalán nem képzelhetünk, mint azt, hogy a kódex írója utólagos pótlásul és sebtiben (mert az utolsó előtti harmadik számot szintén elvettette) akkor írta ezeket a befejező számokat, midőn könyvétől meg kellett válnia. Mert ha nem így cselekszik, akkor a naptári részben látható november 27-iki bejegyzést: «*+ Daniel sacerdos*», mely az Évkönyv 1200-ban fölszentelt Dániel papjának halálát jelenti, ép úgy átvette volna, mint a hogy az 1199-es évhez annak idején nyugodtan átvette ezt a korábbi keletű február 15-iki bejegyzést: «*Buda +*» (az Évkönyv szerint: «*Buda sacerdos obiit*»). Gyors és végleges lezárásra mutat egyébként az a másik körülmény is, hogy a lap üresen maradt kis helyét, tehát könyve legvégét, az Évkönyv folytatásának minden reménye nélkül holmi születési babonákkal és egy könyvzáradékra alkalmas distichonnal töltötte ki.

Ime, a kódex-másoló Évkönyvének utolsó éve és az első idegen bejegyzés király-lajstromának utolsó éve egészen fődik egymást! Pontosan tudjuk tehát, hogy a kódex 1210-ben került először idegen kézre. Lehet, hogy ugyanezen esemény emlékére készült a kódexhez csatolt s idegen kéztől eredő rituale-töredékének ezen verses bejegyzése is: «*Et fuerint anni completi mille ducenti — Et decies enim post partum virginis alme*». Szóval akár három egyező évszámmal is bizonyítható, hogy a *Halotti Beszéd 1210 előtt keletkezett*. Ha ehhez most már hozzávesszük,

hogy szerzője a már említett nagyobbik husvétii táblán 1183-ban kezdi az ünnepeket jelölni, azt kell gyanítanunk, hogy a legrégebb nyelvemléket rejtő missale is ebben az időközben készülhetett.*) Ámde van okunk hinni, hogy a kódex önállóbb részei, az Évkönyv, a két husvétii tábla a Kálmán-kori törvények másolata, a naptári részek, horoszkopok stb. a missale előtt készültek. Midőn t. i. a szerző ezeket 1183 és 1203 (a boldvai égés) közt magának lemásolta, még nem rendelkezett annyi pergamenttel, mint a testes missale másolásakor. E részeknél a drága anyag még nagyon egyenetlen; egyik lapja darab, a másik úgy van két részből szíjjal összevarrva, a harmadikon pedig már irás is volt, midőn terniová összeállítatott. Sőt igen jellemző, hogy a missale járulékaik közt ép a legutoljára készült Évkönyv az, a melyben szerzőnk egy régebbi szövegdarabot kénytelen átugrani. Ez pedig — ismételjük — már a husvétii tábla 1203-iki hírének későbbi átvétele után történhetett. Ha tehát ehhez hozzávesszük, hogy a sok pergamentet igénylő missale legalább egy-két évig készülhetett, s hogy a magyar szövegre ép a terjedelmes missale legutolsó levelén került rá a sor, akkor minden kétséget kizárólag elfogadhatjuk, hogy a Halotti Beszédet szerzője a XIII. század első évtizedének második felében, azaz 1205 és 1210 közt készítette.

A chronologiai adatok e szerint ugyanazt bizonyítják, a mit a helyesírásban tapasztalt ingadozás bizonyított. Más időponton a *cs* jelzésével való kísérletezés a régi és új elemeket semmikép sem ölelhette volna fel, sőt a *ch* sajátságos alkalmazása sem volna, különösen a következő évtizedben nem volna elképzelhető.

Végül megemlítjük, hogy a XII. századi hagyományoktól végleg megválni nem tudó derék szerzőnek van egy olyan sajátsága is, a mely világosan azt mutatja, hogy a beszéd megfogalmazása idején még egyáltalán nem tartozott azok közé az öregebb írástudók közé, a kik az újabb változásokkal szemben rendszerint fogékonytalanok. Értjük azt a sajátságos jelenséget, hogy az 1205 és 1210 közt készült magyar szövegben egyetlen tövégi magánhangzót (ú. n. kihangzót) sem alkalmazott.

A tövégi magánhangzók kortani értékével már többen foglalkoztak; de a pontos határt megvonni senkinek sem sikerült, mert az Anjouk idejéig a zavarólag ható szórványos példák elég gyakran kísértenek. BALASSA JÓZSEF újabban a Halotti Beszédre való tekintettel

*) Megjegyzem, hogy a kódexben van egy másik 1171-től 1276-ig terjedő monochrom husvétii tábla is; de mivel ezen az ünnepek eleitől végig meg vannak jelölve, korhatározó értékkel egyáltalán nem bír. Lehet t. i. olyan szó szerinti másolat is, minőnek szerzőnk a nagyobbik tábla másolatánál szintén nekifogott, midőn régebbi mintája után indulva az évszámokat és a mellettük talált ünnepeket az 1151. évtől kezdte jegyezni.

azt állította, hogy a tővégi magánhangzó már a XII. század folyamán kivész; de ezt, mivel semmi alapja sincs, ANONYMUS krónikája, a Várad Regestrum és az oklevelek ugyancsak szem elől tévesztett magyar szavai bőségesen megczáfolják. Hasonló sorsban fog részesülni MUNKÁCSI BERNÁR azon föltevése is, hogy a tővégi magánhangzók már a honfoglalás előtti korban elenyésztek, s hogy a XI. századi példák csak szórványosak és csak egyes maradébb nyelvterületek emlékei lehettek. E föltevést több 1067-iki példával véli igazolhatni, jóllehet a másodkézből vett idézetnek semmi bizonyító ereje sincs, mivel nem a híres százdi oklevél eredetijéből, hanem egy 1267-iki átíratából való.

A Halotti Beszéd mellett csak az imént említett két kútfőt kell pontosan szemügyre venni s a kérdésre azonnal világosság derül. III. Béla jegyzője 1203 körül irt s krónikája hemzseg a véghangzós szavaktól. A Várad Regestrum néhány évszáma az 1214—1235 közé eső időt öleli föl, de azért nagyon valószínű, hogy az időrend nélkül összehányt jogi esetek közt vannak régiebbek és fiatalabbak is. Ha a mi szempontunkból vizsgáljuk a hosszú bűnkrónikát, azt találjuk, hogy a jogi esetek egy része véghangzós neveket használ, a másik véghangzótlanokat. E jelenség magyarázata pedig csak az lehet, hogy a véghangzós részek régebbiek, vagy ha nem régebbiek, akkor fiatalabb notáriustól valók. Tökéletesen ez áll az egykorú oklevelek szeszélyes változataira is. Mivel 1235-ön innen a példák szerfelett megritkulnak, joggal föltehetjük, hogy a gyökeres változást III. Béla ujja teremtett kancelláriája idézte elő, két nagy műveltségű fiáé, IMRÉÉ és II. ANDRÁSÉ pedig végleg be is fejezte. ANONYMUS, a ki 1185-ben lépett be a királyi kancelláriába, még a régi gárda neveltje volt, valamint azok voltak a várad káptalan öregebb írástudói is. A Halotti Beszéd szerzője, a ki a XIII. század első évtizedében irt, már a fiatalabb nemzedékhez tartozott. Ha idősebb lett volna, akkor a *cs* és *sz* hangok jelölésével jóval kevesebbet kísérletezett volna, sőt — a mi még valószínűbb — okvetlenül nyomot hagytak volna nála azok a véghangzók, a melyek még folyvást tarkították a közelkoru Várad Regestrumot.

A helyesirásból és a chronologiai adatokból tehát elég pontosan meg lehet állapítani, hogy az individuálitás számos jegyét magán viselő Pray-kódex magyar nyelvemléke eredeti szöveg és nem másolat, sőt megállapítható az is, hogy a pompás fordítás, illetőleg tömör átdolgozás egy 1210 előtt élő javakorbéli egyházi írótól származik. Ennek pedig nyelvtörténeti szempontból elég érdekes jelentősége van, mert azon esetben, ha másolattal, kézről-kézre adott régi és romlott szöveggel volna dolgunk, a nyelvi sajátságok kora, oklevéltani rokonsága, egy szóval pontos nyelvtörténeti értéke sehogy sem volna megállapítható.

SEBESTYÉN GYULA dr.